

Heyecanların Zihinsel Fonksiyonları (Reşat ÖNDER)

Kuvvetli bir heyecan başlar başlamaz, etkisi hemen **adrenalin bezlerinde** görülür. Adrenalin bütün vücutta adeta bir ilaç tesiri yapar. Nitekim bu, mevcut ilaçların en kuvvetlisidir. Adrenalin, bezlerden çıkınca, evvela kana geçer ve bir kaç saniye içinde vücudun her tarafına yayılır. Bu salgı vücudun değişik yerlerinde değişik etkiler yapar. **Mideye** tesir edince, sindirimi yavaşlatır. **Karaciğere** tesir edince, normal olarak birikmiş **glikojen** denilen şekerin kana karışmasına sebep olur. Kanda şekeri kaslara taşır. Kasların çalışmak için bu şeker besinine ihtiyaç vardır.¹

Fakat, çoğunlukla şiddetli heyecanlar olumsuz davranışlara yol açarlar.² Fiil için olduğu kadar, düşünce içinde felce uğratici olabilir. Heyecan, zihinde boşluk doğurur; insan, ne söyleyeceğini ne de yapacağını bilir, artık düşünemez, somut durumda artık açıkça göremez, söylenilen sözleri anlamaz olur; diğer bazı hallerde de yalnız düşüncenin işleyişinde bir ağırlaşma, bir durgunluk vardır, heyecanlı insanın görünüşü çoğu zaman bir budalanıncini andırır, böyle bir kimse insana bir zihni iktidarsızlık intibasını verir.³

Hasta bir beyin, etkisi altında bulunan organizmanın dengesini bozar. Ancak, örgensel dengesizlik de kendi açısından beyni etkiler. İnsan organizmasının yetkin bir bütün olduğunu asla unutmamalı. Sonunda, gittikçe dengesini yitiren beyin, vücut üzerindeki her türlü egemenliği yitirir. Beyin, bu yetersizliğinin iki büyük nedeni olabilir. Bunlardan birincisi zihinsel yorgunluk yada organik bir yorgunluğa bağlı olan bir yorgunluktur. Bu durumda, mizaç olarak duyarlı bir beyne sahip olan kimselerde rastlanır.⁴

Sevdiğiniz kimsenin davranışını algılayışının ve o davranışa verdiğiniz anlam, sevmediğiniz başka bir kimsenin aynı davranışına verdiğiniz anlamdan farklıdır. Sizi saf bulup aldatan bir kimseyi daha önce onu ne kadar sevmiş olursanız olun, bu davranışından sonra daha az sevmeye başlarsınız. Görüldüğü gibi **gönül, duygu ve heyecanlar, akıl, mantık ve düşünceden tamamen bağımsızlık süreçler değildir.**⁵

1. Heyecanlar ve Bilinç

Bilinç (Os.Şuûr; Fr. Conscience; Al. Bewusstsein; İng. Consciounness) **İnsanın toplumsal ilişkileri ve etkinlikleri içinde çevresini ve kendisini anlamasını sağlayan anlksal süreçlerin toplamı...** Bilinç, insanın düşüncesi, duygusu, irâdesi, karakteri, heyecanı, anlayışı, kanısı, sezisi vb. gibi bütün anlksal süreçlerin toplamıdır.⁶

¹ COLE-MORGAN, a.g.e, s.75-76.

² KÖKNEL, a.g.e., s.19.

³ GUILLAUME, a.g.e., s.78.

⁴ DACO, a.g.e., s.290.

⁵ CÜCELOĞLU, a.g.e., s. 264.

⁶ HANÇERLİOĞLU, Ruhbilim, a.g.e., "Bilinç" mad. s.63.

Hiçbir şey değiştirmeyen hayvansal çabayla her şeyi değiştirebilen insansal çaba arasındaki tek fark, insansal çabanın bilinçli oluşudur... ne varki bilinç toplumsal bir üründür, insan topluluğunun dışında insan bilinci de olamaz.⁷

Bilinç toplumsal yaşamı belirlemez, toplumsal yaşam bilinci belirler. Önce yaşanılır, sonra yaşanılanın bilinci edinilir. Ama daha sonra toplumsal bilinç de toplumsal yaşamı etkiler ve belirler. Toplumsal bilinçle toplumsal varlık (Fr. Etre social) arasında sıkı bir bağımlılık ve etkileşim vardır. İnsanlar değiştikçe bilinçleri de değişmiştir, yeni toplumsal koşullara uygun yeni düşünceler de yeni kurumlar oluşmuştur. Tarih bunu en belli tanığıdır.⁸

Bilinç, insanların yaşama biçimlerini yansıtır. Ama bilinç sadece yansıtmakla yetinen basit bir ayna değil, belirmesiyle birlikte diyalektiğe girmiş etken bir güçtür. Bir sarayda, bir külübübedekinden başka türlü düşünülür. Ama saray koşullarından doğan saray düşüncesi de saray koşullarını etkiler ve değiştirir. İnsansal girişkenlik (Fr. Initiative), bilinçle gerçekleşir. İnsan, olaylardan oluşan bilinciyle o olaylara egemen olabilir.⁹

Bütün ahlâkçılar, duygusunun tesiri altında kalan insanların mantıksızlığı üzerinde durmuşlardır. Bununla beraber duygu; düşünce ve davranışta duygusal mantığından ibaret olan kanunlara göre hareket eden birtakım bağlantılar kurar. Duygusuz akıl için anlaşılması mümkün olmayan kanunlar, aynı duygularla dolu insanlar tarafından sempati yolu ile anlaşılabilir.¹⁰

a-Heyecan ve İrade

İrade (Fr. volonte; Alm. Wille, ing. Will) **eylemi düşünceye uygun olarak gerçekleştirebilme yetisi...** İrade, ruh biliminde, bir şeyi yapmayı yada yapmamayı seçtiren ve gerçekleştirebilen gücü dile getirir. İrade bir kimsenin yapacağı bir işi bilinçli olarak saptamasıdır.¹¹ Zekâya, akla dayanır, hatta onu akılla karıştırmak temayülünü gösterenler bile vardır. Kişilik, kendisinde bulunan çelişmeleri, aklın baskısı sayesinde, yoketmek temayülünü gösterir.¹²

İrade, insanın hareket ve davranışlarını kontrol etme gücüdür.¹³ Tam irâdeli çaba, yalnız fiillerin doğrudan doğruya, meydana getirdiği bir tepki değil, hatta o fiillerin uyandırdığı düşünceden de doğan bir tepkidir.¹⁴ **Şiddetli heyecanlar, irâdeyi işlemez hale getirme yetisine de sahip** olduklarından; aşırı heyecanların oluşmasıyla beraber artık onun önünü kesecek ciddi bir engel kalmıyor demektir.

⁷ HANÇERLİOĞLU, Ruhbilim, a.e., "Bilinç" mad.

⁸ HANÇERLİOĞLU, Ruhbilim, a.e., "Bilinç" mad.

⁹ HANÇERLİOĞLU, Ruhbilim, a.e., "Bilinç" mad.

¹⁰ GUILLAUME, a.g.e., s.277.

¹¹ HANÇERLİOĞLU, Ruhbilim, a.g.e., "İrade" mad.

¹² GUILLAUME, a.g.e., s.225-226.

¹³ BİLGİN-MUALLA, Din Öğretimi, s.103.

¹⁴ GUILLAUME, a.g.e., s.204.

Aşırı itaat da, kişide irâdeli hareket ve düşünme gücünü yok eder. Bu kimse, dıştan gelen güzelliklere ve doğrulara kapalıdır. Aynı şekilde itaat ettiği otoritenin olumlu veya olumsuz tüm emirlerine tartışmasız açıktır.¹⁵ Bu otoriteler birey olabildiği gibi teşkilatlanmış şekilde de olabilir. Legal veya illegal olarak örgütlenmiş siyasi, dini ve ekonomik çıkarlara dayanmış yapılanmalar buna örnektir. Dernekler, sendikalar, partiler ve tarikatlar bunların tipik örnekleridir.

İrade gibi fonksiyonel, müspet bir yetiyi aşırı heyecanların olumsuz etkileri yetmiyormuş gibi; bir otoriteye **“tam bağlılık”** anlamına gelen aşırı itaatin, irâdeyi dejenere etmesi, insanın davranışlarının kontrolünde verimli iş gören, olumlu tavırları motive eden iç dinamiklerden birinin devre dışı olması anlamına gelir. Psikolog P.Guillaume'nin dediği gibi: **“İrade hastalıkları aynı zamanda inanç bozukluklarıdır... Kuvvetli irâdelerin sağlam inançları vardır... En kuvvetli isteklerimiz, daima en iyi tanıdıklarımız değildir.”**¹⁶

a.i) Tutku ve Aksiyon

Tutku, irâde ve yargıları aşan güçlü bir coşku,¹⁷ ihtiras, ibtilâ, **düşkünlük**¹⁸ anlamına gelir.

Aksiyon (Fr.action) **insan etkinliğinin veya irâdesinin açığa çıkması**¹⁹ demektir.

İrade ile tutku arasında ilişkiler aranabilir. Nitekim tutkulu irâdeler vardır; burada birlik, kişiliğin diğer kısımlarının zararına olarak, tutku konusu etrafında vaki olur. Âşık, kumarbaz, haris, cimri, bencil, muteassıp olan kimseler kendi tutku konuları dışındaki hiçbir şeyi görmez olurlar ve bu uğurda çatışmasız ve hemen hemen bilinçsiz olarak şereflerini, ailelerini, şöhretlerini, sevetlerini, istikballerini ve dostlarını feda etmeyi bile göze alırlar. Bu gibi hallerde ilgi çevresinde, bir daralma, kişilikte bir fakirleşme görüldüğü halde ancak aksiyonda enerji ve süreklilik vardır.²⁰

Başarılmış bir aksiyonla heyecanı arasında çoğu zaman bir zıtlık vardır; aksiyon, heyecan, ortadan kaldırır; başarısız olduğunda bir telafi fenomeni olarak, aksiyon “kaba bağırşal çırpınmalar”dan ibaret olan eski duygusal otomatizmaları harekete geçirir.²¹

a.ii) İradeli Dikkat

Kimi kişilerde zaman zaman ruhsal ve organik anlamda genel bir tedirginlik ve gerginlik olur ve bundan dolayı da rahat edemezler. Bu kişiler dikkatlerini tam olarak toplayamazlar ve hatırlamaları eksiktir; genellikle duygu

¹⁵ ADLER, a.g.e., s.172.

¹⁶ GUILLAUME, a.g.e., s.278.

¹⁷ Türk Dil Kurumu Sözlüğü, “Tutku mad.” Ankara Türk Tarih Kurumu Basımevi, (Heyet), 1988.

¹⁸ DOĞAN, D.Mehmet; Büyük Türkçe Sözlük, “Tutku mad.” Ülke yayınları, 10.baskı, İstanbul-1994.

¹⁹ DOĞAN, a.e., “Aksiyon” mad.

²⁰ GUILLAUME, a.g.e., s.224.

²¹ GUILLAUME, a.e., s.87.

yönünden güçsüzdürler; yakışksız bir söz yada davranış nedeniyle kolaylıkla ağlarlar yada öfkelenirler.²²

İradeli dikkat, imtiyazlı bir objeye değil, şahsın kendi teşebbüsüne bağlıdır... İradeli dikkatin meydana gelmesi ve devamlılığı bir çaba yardımıyla sağlanır; bunun tersi olarak, irâdeli dikkat, suni bir şekilde beslenmediği andan itibaren kendiliğinden durur... Çocukta ve medeni olmayan kimsede irâdeli dikkat zayıf bir şekilde bulunur.²³Bazı tabii ve yapay ilaçların kişilerin kullanması halinde de dikkati parçalar çalar veya işlemez hale getirir. İleri de bunların insan üzerine etkilerine değineceğiz.

²² TREDGOLD, R.F.; Kişiler Arası İlişkiler, 2.baskı, Türkiye Ticaret Odaları Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği, Ankara-1975, s.116-117.

²³ GUILLAUME, a.g.e., s.212.